

ВАЛЬЧИК
Валентин Едуардович,
аспірант Національної наукової
сільськогосподарської бібліотеки
НААН
(м. Київ)

ЗНАЧЕННЯ ВЕЛИКОМАСШТАБНИХ ОБСТЕЖЕНЬ ҐРУНТІВ УКРАЇНИ У 1957–1961 рр. ДЛЯ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО АГРОНОМІЧНОГО ҐРУНТОЗНАВСТВА

З'ясовувалося значення для подальшого розвитку вітчизняного агроґрунтознавства суцільного картографування ґрунтів УРСР у 1957-1961 рр., що було здійснено під кутом зору придатності для вирощування провідних сільськогосподарських рослин. Встановлено, що грандіозним був не лише розмах цих робіт, які охопили практично весь земельний фонд України, але і їх методичне, наукове, інструментальне та організаційне забезпечення, що діяло бездоганно як напередодні, так і під час проведення територіальних великомасштабних обстежень ґрунтів. Україна отримала всі необхідні матеріали для здійснення науково обґрунтованого землепорядкування, земельно-кадастрових робіт, економічної, екологічної, грошової оцінки землі.

Проведення саме тих обстежень слугує еталоном нинішнього фонового моніторингу якості ґрунтів.

Выяснялось значение для дальнейшего развития отечественного агропочвоведения сплошного картографирования почв УССР в 1957-1961 гг., что было осуществлено под углом зрения пригодности для выращивания ведущих сельскохозяйственных растений. Установлено, что грандиозным был не только размах этих работ, которые охватили практически весь земельный фонд Украины, но и их методическое, научное, инструментальное и организационное обеспечение, которое действовало безукоризненно как накануне, так и во время проведения территориальных крупномасштабных обследований почв. Украина получила все необходимые материалы для осуществления научно обоснованного землеустройства, земельно-кадастровых работ, экономической, экологической, денежной оценки земли.

A value turned out for further development of home agropedology of the continuous mapping of soils of UPCR in 1957-1961, that it was carried out under the corner of fitness for growing of leading agricultural plants. It is set that grandiose was not only a scope of these works that overcame practically all landed fund of Ukraine but also them methodical, scientific, instrumental and organizational providing, that operated impeccably both the day before and during realization of territorial великомасштабних inspections of soils. Ukraine got all necessary materials for realization of scientifically reasonable organization of the use of land, earth-cadastrе works, economic, ecological, money evaluation of earth.

Незникаюча актуальність суцільного картографування ґрунтів України полягає у тому, що у всі часи, у всіх народів головним національним багатством завжди була земля. Суцільне обстеження ґрунтового покриву колгоспів і радгоспів УРСР розпочалося в 1957 р. і продовжувалося чотири роки. Проведення цих робіт регламентувала спеціальна Постанова Уряду Української РСР (№ 1093 від 8.IX та наказ № 648 по Мінсільгоспу УРСР від 23.X.1956 р.). Вперше у світовій практиці було ретельно перевірено кількість цього безцінного ресурсу та обстежено стан його ґрунтової складової під кутом зору придатності для вирощування провідних сільськогосподарських рослин. Незважаючи на пріоритет такого суто виробничого замовлення на пакет документів ґрунтового обстеження (ґрунтовий нарис, аналітичні характеристики, комплект агрономічних картограм з рекомендаціями щодо раціонального використання земель), саме ті матеріали слугують еталонами нинішнього фонового моніторингу якості ґрунтів.

Ґрунтове обстеження охопило тоді близько 45 млн. га сільськогосподарських земель. Керівництво картографуванням ґрунтів було покладено на новостворений на базі факультету агрохімії та ґрунтознавства Харківського СГІ (нині Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва) Український науково-дослідний інститут ґрунтознавства (УНДІГ).

Ґрунтове обстеження сільськогосподарських земель України проводилося в масштабі 1:10000; 1:25000 ґрунтовими загонами та експедиціями, які працювали при 36 наукових установах і вищих навчальних закладах

республіки. Основу спеціалістів ґрунтових експедицій склали ґрунтознавці (старші техніки, інженери, старші інженери) – випускники факультету ґрунтознавства та агрохімії Харківського СГІ ім. В.В. Докучаєва та Української сільськогосподарської академії (нині НУБІП), а також ґрунтознавці, які закінчили географічні та біолого-ґрунтознавчі факультети університетів (Київського ім. Т.Г. Шевченка, Львівського ім. І. Франка та інших). Кадри ґрунтознавців для експедиції поповнювалися випускниками спецкурсів, які функціонували при Харківському СГІ ім. В.В. Докучаєва. Заняття тут проводили Г.С. Гринь, В.Д. Кисіль, А.Ф. Яровенко та інші видатні ґрунтознавці й агрохіміки України. Знаковою рисою ґрунтових загонів була обов'язкова участь в їх роботі агрономів, геоботаніків, луківників і землевпорядників. Методичне керівництво агрономічною частиною робіт ґрунтових експедицій здійснював УкрНДІ землеробства разом з обласними державними сільськогосподарськими дослідними станціями, а методичним керівником лабораторного аналізу відібраних зразків ґрунтів в лабораторіях масових (хімічних) аналізів при сільгоспінститутах та університетах був М.К. Крупський. Для наукового забезпечення аналітичних робіт він видав посібник з хімічного аналізу ґрунтів [2], який не втратив своєї значимості до цього часу, ставши основою сучасних ДСТУ.

По завершенню ґрунтового обстеження кожне господарство (тоді колгоспи і радгоспи) республіки одержало всі необхідні матеріали з агрономічної характеристики ґрунтів. Вони включали: карту ґрунтів (масштаб 1:10000; 1:25000), набір картограм, які "розшифровували" карту ґрунтів з агрономічних позицій та агрогенетичний нарис конкретної території з рекомендаціями щодо окультурювання та підвищення родючості ґрунтів (система сівозмін, внесення органічно-мінеральних добрив, вапнування й гіпсування, гідротехнічна та агролісова меліорації, захист від водної та вітрової ерозії тощо), підвищення продуктивності природних кормових угідь, покращення їх використання, раціональне використання земель). Матеріали ґрунтових обстежень надали всім землекористувачам вкрай потрібну їм на той

час інформацію про земельні ресурси – експлікацію, агровиробничі можливості, конкретні рекомендації щодо їх раціонального використання та поліпшення (окультурювання). Успішне завершення небувалих в історії ґрунтознавства за розмахом, задумом і реалізацією робіт стало можливим завдяки освоєнню ґрунтознавцями України всіх накопичених наукою про ґрунти знань, передусім, у картографуванні ґрунтів та агрогеохімічній інтерпретації складених ґрунтових карт. Останню здійснили науковці під керівництвом акад. П.А. Власюка, який вперше у світовій практиці склав картограми вмісту мікроелементів у ґрунтах України [3].

Класичні роботи з класифікації, діагностики і картографування ґрунтів в переддень великомасштабної зйомки ґрунтів України (1957 р.) проводилися в "Почвенном институте им. В.В. Докучаева", Інституті географії АН СРСР, на факультетах ґрунтознавства МДУ ім. М.В. Ломоносова, Ленінградського держуніверситеті, Молдавського НДІ ґрунтознавства ім. М.О. Дімо, факультетах агрохімії і ґрунтознавства Тимірязєвської (Москва), Білоруської та Естонської (Тарту) сільськогосподарських академій, Горьківського СГІ, ґрунтово-біологічного факультету Воронежського держуніверситету, Грузинського інституту субтропічних культур, ґрунтознавцями Середньої Азії, Сибіру і Далекого Сходу та інших регіонів. Були видані методичні розробки І.Ф. Садовнікова "Почвенная картография" (1952) і "Почвенные исследования и составление почвенных карт" (1953) та найбільш повна й методично цінна робота "Почвенного Института им. В.В. Докучаева" "Почвенная схемка" за ред. І.В. Тюріна, І.П. Герасимова, О.М. Іванової [4].

Саме на такому історичному тлі та науково-методично-практичному рівні розпочалися і були проведені великомасштабні дослідження ґрунтів України у 1957–1961 рр. Перед початком цих робіт, крім вирішення усіх організаційних, фінансових та інших проблемних питань, вченими ґрунтознавцями України під керівництвом О.Н. Соколовського, а потім (з 1959 р. після його смерті) – професорів О.М. Грінченка та М.К. Крупського були підготовлені всі необхідні методичні, наукові та практичні рекомендації щодо проведення польових

(експедиційних) досліджень, хімічного аналізу ґрунтів, складання та ілюмінації ґрунтових карт і прийомів генералізації ґрунтово-картографічних матеріалів.

Тепер можна стверджувати, що успішному завершенню таких епохальних робіт, як ґрунтова зйомка 1957–1961 рр., сприяло створення згаданої вище групи зональних інспекторів і чітке методичне й наукове керівництво з боку новоствореного НДІ ґрунтознавства у Харківському СГІ ім. В.В. Докучаєва, які працювали під методичним керівництвом О.Н. Соколовського, а з 1959 р. О.М. Грінченка і М.К. Крупського. При їх безпосередній участі були видані "Інструкція і методичні матеріали до обслідування ґрунтів колгоспів і радгоспів Української РСР" і "Методика великомасштабного дослідження ґрунтів колгоспів і радгоспів Української СРСР" [5]. У них були викладені інструкції щодо ґрунтових обстежень, наведено номенклатурний список ґрунтів України з їх зональною діагностикою, принципи агровиробничого групування ґрунтів і список ґрунтових агрогруп; описано материнські (ґрунтотворні) породи України, викладено оригінальну класифікацію ґрунтів за механічним складом проф. М.М. Годліна, а також принципи картографування еродованих земель і оформлення ґрунтових карт і картограм.

Результати великомасштабного обстеження ґрунтів 1957–1961 рр. надали державі колосальний інформаційний банк даних про ґрунти – їх географію й топографію, агровиробничу характеристику, технологію їх окультурювання та підвищення родючості, загалом раціональне використання земель – найціннішого з ресурсів держави. Держава тоді отримала: облік земель сільгосподарського призначення (площі всіх ґрунтів на видовому рівні на картах різного масштабу та експлікація земель); великомасштабні районні, середньомасштабні (1:200000), обласні та республіканську (1:75000) ґрунтові карти України; дрібномасштабні карти ґрунтів України (1:500000 та 1:2500000); карту ґрунтів України (1:6000000); агроґрунтове районування (біокліматичні пояси, області, агроґрунтові зони, підзони, провінції, підпровінції, райони, підрайони, мікрорайони; сільськогосподарські типи земель та їх номенклатура;

типологія еродованих земель; бонітування ґрунтів; ґрунтово-екологічне районування; ґрунтово-меліоративні дослідження засолених і солонцюватих ґрунтів.

Великомасштабні обстеження ґрунтів активізували всебічне вивчення конкретних типів, підтипів, видів ґрунтів України. На черзі – повторне обстеження ґрунтів України на якісно новій картографічній і методологічній основі з використанням матеріалів дистанційного зондування ґрунтів та їхнього дешифрування, створення автоматизованої системи служби ґрунтів України на базі методів дистанційного зондування Землі і ГІС-технологій, які дозволяють миттєво отримати електронний варіант відомостей про земельну ділянку та її власника у найвіддаленішому населеному пункті - передусім, її вартість, рівень ґрунтової родючості, еколого-агрохімічний паспорт тощо.

Отже, у 1957–1961 рр. було здійснено великомасштабне обстеження ґрунтів України. Важливість подібного суцільного обстеження, проведеного за безпрецедентною на той час науково-агровиробничою програмою оцінки (характеристики) головного народного багатства важко переоцінити. Грандіозним був не лише розмах цих робіт, які охопили практично весь земельний фонд України, але і їх методичне, наукове, інструментальне та організаційне забезпечення, що діяло бездоганно як напередодні, так і під час проведення територіальних великомасштабних обстежень ґрунтів. Україна отримала всі необхідні матеріали для здійснення науково обґрунтованого землевпорядкування, земельно-кадастрових робіт, бонітування, економічної, екологічної, грошової оцінки землі.

Список використаної літератури

1. *Тихоненко Д. Г.* Харківська школа ґрунтознавців / Д. Г. Тихоненко // Вісн. ХНАУ ім. В. В. Докучаєва. – 2004. - № 1. – С. 18–24; *Гринь Г. С.* З історії територіальних ґрунтових досліджень на Україні / Г. С. Гринь // Агрохімія і ґрунтознавство : міжвід. темат. наук. зб. / НААН, Нац. наук. центр “Ін-т ґрунтознавства та агрохімії ім. О. Н. Соколовського”. – 1970. – Вип. 15. – С. 34–39; *Тихоненко Д. Г.* Історія та методологія територіальних досліджень ґрунтів у дзеркалі земельних реформ / Д. Г. Тихоненко, М. О. Горін // Укр. селянин : зб. наук. пр. / Нац. акад. наук України, Ін-т історії України, Черкас. держ. ун-т ім. Богдана Хмельницького. – Черкаси, 2006. - Вип. 10. – С. 63–69.

2. *Методическое* пособие по лабораторным и полевым анализам при обследовании почв колхозов и совхозов УССР / сост. Н. К. Крупский. - Х., 1957. – 71 с.

3. *Власюк П. А.* Химические элементы в жизни растений и животных / П. А. Власюк. – К. : Наук. думка, 1974. – 139 с.

4. *Почвенная* съёмка. – М. : АН СССР, 1959. – 230 с.

5. *Інструкція* і методичні матеріали до обслідування ґрунтів колгоспів і радгоспів Української РСР. - Х., 1957. – 81 с.; *Методика* крупномасштабного дослідження ґрунтів колгоспів і радгоспів Української РСР. - Х., 1958. – 110 с.